

CHƯƠNG TRÌNH KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ
CẤP NHÀ NƯỚC KX. 06

ĐỀ TÀI KX .06.10

*NHO GIÁO VÀ PHÁT TRIỂN
Ở VIỆT NAM*

Chủ nhiệm đề tài : Gs Vũ Khiêu

TRUNG TÂM THÔNG TIN KỸ THUẬT
CẤP NHÀ NƯỚC
2876
11/11/96

MỤC LỤC

	Trang
Đặt vấn đề	1
 Phần I: Nho giáo trong lịch sử ra đời và phát triển	
Chương 1: Hoàn cảnh ra đời và các bước thăng trầm của Nho giáo.	7
Chương 2: Sự du nhập và phát triển của Nho giáo ở Việt Nam.	15
Chương 3: Sự trì trệ của xã hội Việt Nam và quá trình suy thoái của Nho giáo.	19
Chương 4: Sự xâm lược của chủ nghĩa đế quốc và thất bại đầy bi kịch của Nho giáo Việt Nam.	26
 Phần II: Việc đánh giá lại Khổng Tử và những bài học vận dụng Nho giáo ở thời đại ngày nay.	
Chương 1: Kinh nghiệm kết hợp Nho giáo với phát triển ở Nhật Bản.	32
Chương 2: Kinh nghiệm khai thác Nho giáo trong sự nghiệp hiện đại hóa ở Hàn Quốc.	44
Chương 3: Phong trào tái sinh văn hóa và chấn hưng đạo đức ở Singapo.	53

**Phần III: Nho giáo trong sự nghiệp đổi mới ở Việt Nam
ngày nay.**

**Chương 1: Vai trò của Nho giáo trên con đường Cách mạng
ở Việt Nam.**

61

**Chương 2: Khai thác Nho giáo trong việc kết hợp tăng
trưởng kinh tế và phát triển văn hóa.**

70

**Chương 3: Có thể rút ra bài học gì từ tư tưởng trị nước của
Nho giáo.**

76

**Chương 4: Vấn đề Nho giáo trong gia đình Việt Nam ngày
nay.**

94

**Chương 5: Từ Tam cương, Ngũ thường đến bảng giá trị đạo
đức trong xã hội ta hôm nay.**

109

Để kết luận và kiến nghị

126

ĐẶT VẤN ĐỀ

Chúng ta đang sống trong một thời đại mà trên lãnh vực văn hóa, sự tiếp nối giữa quá khứ và hiện tại, sự giao lưu giữa Đông và Tây lại trở thành một vấn đề cấp thiết. Cũng vì thế mà việc đánh giá lại vai trò của Nho giáo trong lịch sử tư tưởng và ảnh hưởng của nó trong xã hội ngày nay đang có một ý nghĩa đặc biệt.

1. Vì sao tại các nước phương Tây gần đây, Nho giáo lại bỗng nhiên được giới khoa học quan tâm? Nhiều cuộc hội thảo đã được tổ chức, nhiều sách báo được xuất bản để bàn về Nho giáo. Phải chăng sau khi xóa bỏ những giá trị cổ truyền, các nước phương Tây đã đi vào một cuộc sống mà hạnh phúc chân chính của con người không thể đạt được chỉ bằng sự phát triển của kỹ thuật và sự phong phú của tiện nghi vật chất?

Phải chăng không thể vừa lòng với những quan hệ cứ ngày một xấu đi giữa người và người trong đời sống đô thị hóa ngày nay, mà nhiều người đã muốn từ phương Tây tìm về phương Đông, từ hiện tại lùi về quá khứ? Vấn đề đặt ra là phương Đông cổ đại với các tôn giáo như Phật giáo, với các nhà hiền triết đặc biệt là Khổng tử có thể đóng góp gì vào sự thiếu hụt hiện nay của phương Tây không? Phải chăng, phương Tây đang từ già nên văn minh công nghiệp ngày nay sẽ bắt gặp trong nền văn minh hậu công nghiệp ngày mai, những nét đẹp đã từng tồn tại ở nền văn minh phương Đông ngày xưa trong đó có Nho giáo? Từ chỗ đi sâu tìm hiểu về nguồn gốc và nội dung của Nho giáo và tình hình các nước theo Nho giáo, học giả phương Tây đã có nhận xét khá phong phú về đặc điểm phát triển và xu hướng tương lai của những nước này. Những quan

điểm của học giả phương Tây, từ bên ngoài nhìn vào phương Đông rất cần được chúng ta quan tâm.

2. Nho giáo ra đời tại Trung quốc và từ hàng ngàn năm lịch sử đã có ảnh hưởng sâu sắc trên toàn bộ đời sống xã hội của nước này. Nhưng Khổng tử lại được đánh giá khác nhau qua các thời đại, và học thuyết của ông lại trải qua nhiều bước thăng trầm và chịu nhiều biến đổi, có lúc được đưa tới tận mây xanh, có lúc lại bị gạt sạt thậm tệ.

Vì sao mà nhà Tần đốt sách chôn nhà Nho và nhà Hán lại đề cao Khổng tử và thờ ông như người thầy của muôn đời ?

Vì sao các triều đại Tống, Nguyên, Minh, Thanh gọi ông là Văn Tuyên Vương rồi đến thời kỳ trước sau cách mạng Tân Hợi, ông lại bị phê phán mạnh mẽ ?

Vì sao Lỗ Tấn còn gạt sạt ông, gọi ông là anh hai Khổng và Quách Mạt Nhược viết truyện ngắn để chế giễu ông ?

Mới ngày nào ông còn bị lên án như một phần tử phản động trong dịp phê Lâm phê Khổng, bỗng gần đây ông lại được khôi phục vị trí, lại được coi như một người thầy không chỉ của Trung quốc mà còn của cả nhân loại.

Giải thích như thế nào sự đánh giá khác nhau ấy qua các giai đoạn lịch sử, giữa những tầng lớp xã hội khác nhau ? Vai trò của Khổng tử và học thuyết của ông là tích cực hay tiêu cực ?

3. Trong vài thập kỷ gần đây, một số nước vốn theo Nho giáo, đã có sự phát triển nhanh chóng về các mặt kinh tế, xã hội và khoa học, kỹ thuật. Nhiều nhà sử học và xã hội học cho rằng chính Nho giáo đã là nhân tố thúc đẩy sự phát triển của những nước ấy. Nếu nhận định này là đúng thì giải thích như thế nào về sự trì trệ kéo dài hàng ngàn năm lịch sử của những nước đi theo Nho giáo này ? Mặt khác, nếu quả Nho giáo có vai trò tích cực đối với những nước gọi là "con rồng Châu Á" này (Đài Loan, Hồng Kông, Nam Triều Tiên, Singapo) thì ở mỗi nước,

vai trò ấy đã có tác động như thế nào và liệu vai trò ấy có thể kéo dài mãi trong xã hội ngày mai không? Nếu quả những nước nói trên đã đi lên từ Nho giáo thì nghĩ như thế nào về những lời khuyên nên phục hồi Nho giáo ở Việt nam, một nước Châu Á cũng đã từ lâu đời theo Nho giáo?

4. Cũng như ở một số nước Châu Á, Nho giáo đã từng bao đời là hệ tư tưởng thống trị trong kiến trúc thượng tầng của Việt nam. Nho giáo đã từng giúp cho giới cầm quyền Việt nam xây dựng một hệ thống hành chính và quản lý xã hội bao gồm những người trí thức được đào tạo công phu về kiến thức, về cách ứng xử xã hội, về phẩm chất kẻ làm quan.

Chủ tịch Hồ Chí Minh đã sử dụng nhiều danh ngôn của Khổng Mạnh trong nhiều bài nói và viết của mình. Vậy có phải Hồ Chí Minh cũng là một nhà Nho và phải chăng Người đã từ Nho giáo đi đến Chủ nghĩa Mác? Phải chăng Người kết hợp chủ nghĩa Mác với Nho giáo để lãnh đạo sự nghiệp cách mạng ở Việt nam? Hay phải chăng Người chỉ sử dụng Nho giáo như một phương tiện để chuyển tải chủ nghĩa Mác. Vấn đề phức tạp này không thể trả lời một cách giản đơn.

Sau cách mạng tháng Tám năm 1945, trong nhiệm vụ xây dựng lại đất nước nhiều người đã đánh giá lại những di sản tư tưởng của dân tộc trong đó không thể bỏ qua vấn đề đánh giá lại Nho giáo. Đã có nhiều ý kiến trái ngược nhau trên sách báo và qua các cuộc hội thảo khoa học. Có ý kiến cho rằng, Nho giáo đã chi phối toàn bộ sinh hoạt vật chất và tinh thần ở Việt nam. Có ý kiến lại cho rằng, nhân dân Việt nam từ chối Nho giáo và luôn luôn chống lại Nho giáo. Có ý kiến muốn hoàn toàn khôi phục lại Nho giáo, có ý kiến lại muốn gạt hẳn nó đi.

5. Trải qua hai cuộc kháng chiến gian khổ, Việt nam đang đi vào thời kỳ xây dựng kinh tế, xã hội và văn hóa với muôn vàn khó khăn, trong một hoàn cảnh còn nhiều thiếu thốn, vất vả. Nên kinh tế thị trường và chính sách đổi mới đúng đắn của Đảng đã đem lại những kết quả đáng mừng. Nhưng nhiều hiện tượng tiêu cực đã nảy sinh trong đời sống xã hội, trong mọi

quan hệ hàng ngày. Phải chăng mọi sự phát triển kinh tế của xã hội đều kèm theo sự suy thoái về phẩm chất của con người trên lãnh vực của đời sống tinh thần?

Hiện nay, nếp sống văn hóa của chế độ mới vẫn chưa được định hình trong gia đình và ngoài xã hội. Nhiều tiêu chuẩn tốt thiếu của đạo đức chưa được khẳng định và tuân thủ. Thái độ và hành vi đối xử với cha mẹ, vợ chồng, con cái, anh em đang diễn ra một cách tùy tiện và nhiều lúc thô bạo. Cử chỉ lễ phép và lịch sự trong giao tiếp hàng ngày không còn được tôn trọng như xưa. Trong tình hình này, nhiều người cảm thấy luyến tiếc cái thời xa xưa, khi Nho giáo còn thống trị trong đời sống xã hội và qui định những chuẩn mực nghiêm khắc để "cha ra cha, con ra con, thầy ra thầy, trò ra trò". Vấn đề đặt ra là phải chăng đạo đức Nho giáo có những điều tốt đẹp mà xã hội ta đã không tiếp thu? Phải chăng đã đến lúc ta cần khôi phục lại nền văn hóa Nho giáo để giáo dục con em, quản lý gia đình, và hoàn thiện các quan hệ xã hội?

Chúng tôi nghĩ rằng, trên con đường phát triển, xã hội Việt nam đã kế thừa rất nhiều truyền thống tốt đẹp của dân tộc, trong đó có sự đóng góp của Nho giáo. Không thể phủ nhận ảnh hưởng của Nho giáo ở Việt nam khi nó đã được kẻ xâm lược truyền bá suốt một ngàn năm và nhất là sau đó đã được nhà nước Việt nam chủ động sử dụng như hệ tư tưởng chính thống. Tuy nhiên, Nho giáo là một vấn đề lớn và phức tạp cần được nghiên cứu nghiêm túc và giải quyết trên cơ sở khoa học, tránh những kết luận cực đoan và vội vã.

Trong những năm vừa qua, quê hương của Khổng tử và nhiều nơi trên thế giới tổ chức kỷ niệm 2.450 năm ngày sinh của nhà tư tưởng lớn này của phương Đông. Đã có nhiều bài viết, nhiều cuộc hội thảo về Khổng tử ở Trung quốc, ở một số nước Châu Á và Châu Âu. Rất nhiều vấn đề đã được nêu lên để trao đổi. Rất nhiều cách đánh giá còn chưa được nhất trí. Trách nhiệm đặt ra cho thời đại chúng ta là trên cơ sở khách quan và khoa học, nhìn lại những mặt hạn chế của Khổng tử và khẳng định những giá trị tinh thần mà ông và học thuyết của

ông đã cống hiến cho dân tộc Việt nam, cho các nước Đông Á và cũng có thể nói là cho cả nhân loại.

Phần Một

**NHO GIÁO TRONG LỊCH SỬ RA ĐỜI
VÀ PHÁT TRIỂN**

Chương I

MẤY NÉT VỀ HOÀN CẢNH RA ĐỜI VÀ CÁC BƯỚC THĂNG TRẦM CỦA NHO GIÁO Ở TRUNG QUỐC VÀ MỘT SỐ NƯỚC ĐÔNG Á.

Không thể nghiên cứu một trào lưu tư tưởng chỉ từ những nhân tố nội tại của nó. Chúng ta không máy móc để cho rằng mọi hệ tư tưởng chỉ là sự phản ánh thụ động của cơ sở kinh tế xã hội. Chúng ta thừa nhận vai trò quan trọng và nhiều lúc có ý nghĩa quyết định của nó đối với quá trình phát triển của kinh tế xã hội. Tuy nhiên, không thể nào hiểu được sâu sắc mọi trào lưu tư tưởng nếu tách nó ra khỏi hoàn cảnh lịch sử và cơ sở vật chất của sự ra đời và phát triển của nó.

Cho đến nay, các tác giả ở nước ngoài cũng như ở Việt nam đã có nhiều công phu nghiên cứu và phân tích xã hội cổ đại Trung Hoa, nhất là xã hội Đông Chu, hoàn cảnh rối ren trong đó Khổng tử ra đời và đề xướng học thuyết của ông. Tiếc rằng sự phân tích ấy chưa thỏa mãn chúng ta. Đã từ lâu, người ta nghĩ rằng lịch sử cứ nhất định diễn ra một cách tuần tự theo năm phương thức mà Mác đã nêu : xã hội cộng sản nguyên thủy, xã hội nô lệ, xã hội phong kiến, xã hội tư bản và xã hội xã hội chủ nghĩa. Người ta đã từ đó cố gọt bỏ thực tế của dân tộc mình để làm sao nhét nó vào được cái khuôn khổ đã có sẵn ấy.

Người ta đã từng bàn cãi về xã hội của Khổng tử. Đó là xã hội nô lệ hay phong kiến ? Nếu là xã hội nô lệ thì trên lập trường giai cấp người ta coi Khổng tử thuộc *tầng lớp chủ nô* và bảo vệ quyền lợi của chủ nô. Nếu là xã hội phong kiến, thì người ta cho Khổng tử đứng về quyền lợi của *vua chúa phong kiến* mà bảo vệ lợi ích của tầng lớp này.

Thế thì thời đại của Khổng tử thuộc chế độ nô lệ hay chế độ phong kiến ? Có ý kiến coi xã hội phong kiến Trung quốc bắt